

УДК 81'25

МІЖКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ЇХ РОЛЬ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Штепуляк О.С.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті проаналізовано специфіку перекладу як особливого виду міжмовної та міжкультурної комунікації. Висвітлено чинники, що впливають на переклад як комунікативну діяльність. Розглянуто головні проблеми та міжкультурні аспекти перекладу та визначено їх роль у сучасній міжнародній комунікації. Визначено роль перекладача у процесі міжнародної комунікації. Окреслено головні перекладацькі компетенції, вивчення яких є необхідним при підготовці майбутніх перекладачів з огляду на міжкультурну комунікацію.

Ключові слова: міжнародна комунікація, переклад, міжкультурні аспекти, соціокультурна компетентність.

Постановка проблеми. Стрімка глобалізація та зближення мовних культур різних народів значно поживали інтерес багатьох дослідників та мовознавців до проблем міжкультурної комунікації. Відповідно, у сучасних лінгвістичних та перекладознавчих дослідженнях у сфері міжкультурної взаємодії мова почала розглядатися вже не лише як засіб комунікації, але і як засіб категоризації досвіду певного етносу, його соціальної й культурної взаємодії, як експлікатор його самобутньої культури та концептуалізації навколишнього світу. Вагомим фактором у досягненні успішної міжнародної взаємодії є переклад, адже він постає перед нами в ролі своєрідного провідника між мовними кодами різних етносів, що допомагає нам переносити реалії вихідного тексту за допомогою лексичного складу мови перекладу з одного мовленнєвого та культурного середовища до іншого. А оскільки дослідження та пошуки шляхів досягнення успішної взаємодії між представниками різних лінгвокультурних середовищ є одним із найбільш актуальних питань сьогодення, будь-яка наукова активність в цій галузі має перспективи.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених раніше частин загальної пробле-

ми. Різноманітні аспекти вивчення особливостей перекладу з огляду на взаємодію таких трьох реалій, як мова, пізнання та культура, відображені у працях Федорова О.В., Бархударова Л.С., Комісарова В.Н., Рецкера Я.І., Швейцера А.Д., Коптілова В.В., Корунця І.В. та багатьох інших сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців.

Розробка проблем міжкультурної комунікації у сфері здійснення перекладу є дуже актуальною і ваговою для сучасних мовознавців з огляду на існування міжкультурної асиметрії (лакун) та необхідності врахування цього аспекту при перекладі лексем, що притаманні лише певному лінгвокультурному середовищу, а також виступає вагомим чинником підвищення професійної майстерності при підготовці фахових перекладачів у вищих навчальних закладах.

Метою даного дослідження є аналіз проблем та розкриття міжкультурних аспектів перекладу як особливого виду міжмовної та міжкультурної комунікації.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань:** висвітлення необхідності багатобачного дослідження міжкультурної комунікації; з'ясування лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів, необхідних для здійснення адекватного перекладу і врахування різних ас-

пектів міжкультурної комунікації; визначення ролі перекладача у процесі міжкультурної комунікації та поняття перекладацької компетенції; окреслення специфіки перекладу міжкультурної комунікації як важливого компонента професійної підготовки сучасного перекладача.

Об'єктом дослідження виступають лінгвокультурні реалії та особливості їх перекладу у контексті міжкультурної комунікації, а **предметом** – способи передачі лінгвістичних і екстралінгвістичних особливостей міжкультурної комунікації та їх контекстуального значення при перекладі та їх роль у підвищенні професійної майстерності майбутніх перекладачів.

Виклад основного матеріалу. Міжкультурна комунікація в сучасному світі являє собою багатоаспектну і багатофункціональну систему взаємодії представників різних культур – індивідів, груп, які реалізують свої інтереси, потреби, мотивації у різних сферах життєдіяльності. Ефективність взаємодії у даному виді комунікації залежить від адекватного знання, розуміння та інтерпретації символічних знаків та маркерів соціального простору, а також оперування мовними засоби передачі поняття об'єктів соціальної реальності. Адже текст як знак певної культури тісно пов'язаний з культурним контекстом минулого, теперішнього і майбутнього. Тож міжкультурна комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою.

Суспільство як симбіоз комуніканта (ініціатора процесу спілкування) та комуніката (адресата процесу спілкування) неможливе без використання перекладу. Переклад – це різновид міжмовного спілкування, процес обміну інформацією між комунікаторами, на ньому базується встановлення та підтримання контактів між членами соціальної групи, які належать до різних етносів і культурних прошарків та, у свою чергу, формують процес спілкування в суспільстві загалом. Для обміну інформацією учасники комунікаційного процесу мають досконало володіти тією системою знаків, за допомогою якої передається те чи інше повідомлення. Відсутність цього знання позбавляє комуніката нових, іноді – необхідних для подальшого існування знань, а комуніканта – результату процесу спілкування, робить передання та поширення інформації практично неможливим [3].

Основним завданням перекладу у контексті міжнародної комунікативної діяльності є здійснення повної і адекватної передачі змісту тексту оригіналу, що формується шляхом злиття реалії мовного, соціального і культурного просторів усіх учасників комунікації.

Проблема перекладу лінгвокультурних реалій вважається однією з найголовніших та найскладніших у міжкультурному аспекті перекладу та дослідженнях національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності [1]. Якщо мовне і культурне розмаїття сьогодні визначене як багатство цивілізації, то саме переклад працює над його збереженням. Переклад виступає своєрідним засобом захисту національних мов і культур, що є рушійною силою для їхнього саморозвитку та водночас вберігає їх від надмірного іншомовного впливу. Саме

тому варто приділити особливу увагу всебічному опануванню мовним кодом, що виконує роль ключа до комунікативного успіху, а отже, й до порозуміння учасників комунікації.

Процес комунікації неминуче містить в собі певні комунікативні одиниці, що можуть суттєво відрізнятися у світових культурах, адже у різних суспільствах у тотожних ситуаціях можуть використовуватися специфічні мовленнєві штампи.

Так, приміром, за допомогою різних мов відтворюється один і той самий фрагмент реальності, але його мовна репрезентація має різні варіації, що відображають відмінне бачення й своєрідність пізнання цього світу через призму конкретної мови. Наприклад, в українській мові знаходимо слово «підсніжник», у російській назва тієї самої квітки буде звучати як «подснежник», в англійській мові зустрічаємо «snowdrop», а у французькій та німецьких мовах відповідно бачимо «perce-neige» та «schneeglöckchen». Ще одним прикладом може стати вираз «відзначати новосілля, вхідчини», що в російській мові набуває форми «праздновать новоселе», в англійській – «celebrate, have a housewarming», а у французькій та німецькій «prendre la cremaillere» та «den Einzug feiern».

Окрім вияву специфічних національно-мовних картин світу, міжкультурна комунікація характеризується також цілим рядом відмінностей від монокультурної комунікації. Ці чинники мають лінгвістичний й екстралінгвістичний характер. Так, зокрема, до даної категорії особливостей дослідники відносять реалії, тобто назви об'єктів і процесів, що є характерними для життєдіяльності певної лінгвокультурної спільноти. Серед таких реалій можна виокремити:

1. традиції, звичаї, обряди, свята (приміром, Halloween, що святкується в США та Великобританії, Thanksgiving Day – традиційне свято усіх американців, та Bonfire Night – одне з найулюбленіших святкувань жителів Великої Британії, а також Good Friday – Страсна П'ятниця, Palm Sunday – Вербна Неділя, тощо);

2. назви історичних та архітектурних пам'яток, площ, вулиць, фірм та періодичних видань (Westminster, Mansion House, White House, Downing Street, Whitehall);

3. імена міфічних персонажів, національних героїв і діячів (St. Nicholas, Santa, Дід Мороз і Снігуронька тощо);

4. вирази, що пов'язані з відображенням національних традицій та мовного етикету (Not at all. Don't mention it. (BE); You are welcome. Any time. (AE); Mind the step. (BE); Watch your step. (AE));

5. слова та вислови для позначення рис поведінки, звичок, рухів, жестів, міміки (приміром, типово англійське поняття «privacy»);

6. фразеологічні звороти, вислови, прислів'я, порівняння (I don't think I'll go there; Old Glory (одна з назв американського прапора поряд з «Stars and Stripes») тощо) [6].

Слід також не забувати та розрізняти національно-варіантні особливості у номінації різних об'єктів.

Приміром: BE notice board – AE bulletin board, card index – card catalog, noughts and crosses – tick-tack-toe, fog lamp – fog light, Sod's Law – Murphy's Law, press stud – snap fastener, etc.

В умовах міжкультурної комунікації багато слів та виразів можуть виявитися вагомими перепонами у порозумінні між комунікантами через наявність певних «лакун» (міжкультурну асиметрію). Проте у даному випадку при перекладі можливим і надзвичайно цікавим є саме перенос даних лінгвокультурних реалій на інший національний ґрунт, а не уникнення вживання цих слів та словосполучень чи нейтралізація їх експресивно-емоційних значень.

Узагальнюючи викладені вище особливості, можна констатувати, що переклад являє собою вид діяльності, що стосується не лише певних мовних систем, а і культурних просторів, у яких взаємодіють ці системи. При цьому результатом діяльності перекладача стає своєрідне злиття культур оригіналу та перекладу, що сприяє взаємозбагаченню обох мов, адже докорінні відмінності між культурами та мовами світу стають чудовим підґрунтям для збагачення одне одного шляхом самоусвідомлення та пізнання. Тому кожен перекладач, що виступає медіатором у процесі міжмовної комунікації, повинен не лише добре володіти рідною та мовою, з якої ведеться переклад, але й мати ґрунтовні екстралінгвістичні знання, аби допомогти реципієнту уникнути проблем нерозуміння, що породжуються соціальними невідповідностями. Тож, формування перекладацької компетенції залежить не лише від білінгвізму перекладача, а й від обізнаності у сфері рідного культурно-історичного світу та знання і розуміння реалій культури, до якої належить вихідний текст.

Безсумнівно, при такій цільовій настанові адекватність перекладу може бути досягнута лише за допомогою перенесення в інший мовний простір не просто слів та словосполучень, що використовуються для позначення тих чи інших лінгвокультурних реалій, а більш конкретних чинників структурної організації контексту першоджерела. «Перекладач повинен «розкласти» текст оригіналу на окремі елементи, а потім знову «скласти» його у нову структурну єдність, але таким чином, щоб у читачів перекладу виникали образи і асоціації, співмірні з образами і асоціаціями, які виникають у читачів першотвору». [2, с. 261] Саме тому головні проблеми перекладу пов'язані, по суті, не стільки із знанням мов, скільки зі спроможністю перекладача віднайти в мовних кодах необхідні реалії та закономірності, притаманні відповідному культурному середовищу, що диктують єдину контекстну можливість адекватної передачі змісту тексту.

Експлікаційна діяльність перекладача виявляється на всіх рівнях текстової структури, особливо на лексичному. Індивідуальність перекладача виражається, як правило, у підсиленні сприйнятих ним образних сигналів, що призводить до збільшення кількості експресивних та стилістично забарвлених одиниць у тексті. Декодувавши образ для себе, він перекодує його іншою мовою для оточуючих, обов'язково наділяючи перетворений образ у тексті перекладу характеристиками власного сприйняття. Тому добування із тексту інформації пов'язане не лише з мінімальною кількістю втрат, а й з деяким додаванням нових деталей до цієї інформації, що базується на особистому, загальнокультурному, суспільно-історичному, естетичному досвіді читача.

Знання про менталітет і культуру народу, мова якого вивчається, є надзвичайно важливими для формування комплексу професійних компетенцій майбутнього перекладача. Адже характерні риси того чи іншого суспільства та його мови і культури можуть бути пов'язані з реаліями із повсякденного життя (приміром, умови життя, традиції міжособистісних відносин та стосунків у сім'ї й суспільстві) робочого процесу, дозвілля, з цінностями, поглядами та ідеалами, з мовою тіла, з етикетно-ритуальною поведінкою (правила поведінки та хорошого тону) тощо.

Знання, усвідомлення та розуміння стосунків, зокрема, схожих та відмінних рис між «світом, з якого приходиш» та «світом, до спільноти якого прагнеш», лежать в основі міжкультурної свідомості, яка включає також усвідомлення регіональних та соціальних відмінностей цих двох світів. Тож, одним із головних завдань викладача іноземної мови та перекладу є прищеплення міжкультурних навичок і розвиток міжкультурних вмінь [9], що включають здатність знаходити зв'язок між власною національною самобутньою та іноземною культурами, розпізнавати і використовувати різні стратегії для встановлення контакту з носіями іншої культури, вміння ефективно сприяти розв'язанню непорозуміння та соціокультурних конфліктів у випадку їх виникнення, знання способів відповідної та доцільної подачі інформації про Україну та подій суспільного життя нашої держави, а також вміння надати ґрунтовну та зрозумілу оцінку цих подій у загальноєвропейському контексті.

Разом з тим, майбутній перекладач повинен вміти інтерпретувати мовленнєву поведінку комунікантів, тобто розуміти та знаходити шляхи для відтворення їх специфічних висловів, що відображають надмірну різкість та відвертість, виразів презирства чи зневаги, знати правила ввічливості, що притаманні певному лінгвокультурному середовищу, та вміти їх дотримуватись. Адже маркери соціальних стосунків дуже відрізняються у різних мовах та культурах, позаяк вони залежать від таких чинників як соціальний та віковий статус співрозмовників, близькість стосунків, реєстр мовлення тощо. Тож при перекладі українською мовою майбутнім фахівцям слід навчитися уважно добирати адекватні засоби передачі випадків ігнорування або перекручення правил ввічливості.

До соціолінгвокультурної компетенції, що є однією з найбільш вагомих компетенцій для майбутніх перекладачів, входять також знання виразів народної мудрості, сталих виразів та відомих всім носіям даної культури афоризмів. Тому при вивченні іноземної мови у перекладацькому контексті особливо увагу слід звертати на вивчення прислів'їв та приказок національно-самобутнього характеру. Ефективне впровадження відповідного матеріалу в процес підготовки майбутнього фахівця у сфері перекладу – завдання досить складне і відповідальне. Саме тому окрім традиційних форм проведення занять велику роль повинні відігравати різні творчі завдання, підготовка ділових ігор – інсценівок, аналіз аудіо- та відеоматеріалів, кооперація з партнерами-студентами з інших країн (зокрема, за допомогою мультимедійних засобів).

Висновки. У статті були розглянуті лише деякі аспекти перекладу, пов'язані з міжкультурною комунікацією. Серед них вагому роль посідають проблеми відтворення та способи передачі контекстуального значення лінгвокультурних реалій, притаманних конкретному мовному середовищу. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що міжкультурні аспекти перекладу формують розвиток у студентів багатьох професійних компетенцій, зокрема соціокультурної компетентності, що допомагає їм не лише орієнтуватися в різних типах культур та цивілізацій, мови яких вивчаються, але й вміти співвідносити комунікативні норми та форми спілкування, що стають

невід'ємними помічниками кожного перекладача у виборі культурно-доступних форм взаємодії з людьми в умовах сучасного міжкультурного спілкування, та робить перекладача ключовою фігурою у діалозі культур. З професійної точки зору всім вагомих чинникам соціокультурної компетенції слід приділяти велику увагу для підвищення професійної майстерності майбутнього перекладача.

Перспективними та актуальними є подальша розробка та детальне вивчення міжкультурних аспектів перекладу на базі окремих пар мов і на основі конкретних фахових текстів для покращення якості спілкування між носіями різних мов і культур.

Список літератури:

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
2. Лановик З. Б. Художній переклад як проблема компаративістики / З. Б. Лановик // Літературознавча компаративістика: навч. посіб. / ред. Р. Т. Гром'як; упоряд.: Р. Т. Гром'як, І. В. Папуша. – Тернопіль, 2002. – С. 256–272.
3. Різун В. Теорія масової комунікації / В. Різун. – К.: ВЦ «Просвіта», 2008. – 260 с.
4. Селіванова О. І. Вимоги до професійного володіння мовами та проблеми мовленнєвої підготовки перекладача // Вісник Сумського Державного Університету. Серія «Філологічні науки». – 2004. – № (4)63. – С. 161–162.
5. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
6. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики. – Харьков: Штрих, 2001. – 386 с.
7. Лучинская Е. Н. Смысл, текст и ситуация в социокультурном подходе к анализу художественного текста / Е. Н. Лучинская // Язык в мире и мир в языке. – Сочи; Карлсруэ; Краснодар, 2001. – С. 55–56.
8. Щерба Л. И. Преподавание иностранных языков в школе. Общие вопросы методики. – М.: Высш. Школа, 1974. – 112 с.
9. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference / Council of Europe. – Strasbourg, 1998. – 224 p.

Штепуляк Е.С.

Киевский национальный университет культуры и искусств

МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА И ИХ РОЛЬ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Аннотация

В статье проанализирована специфика перевода как особого вида межъязыковой и межкультурной коммуникации. Отображены факторы, влияющие на перевод как коммуникативную деятельность. Рассмотрены основные проблемы и межкультурные аспекты перевода и определены их роль в современной международной коммуникации. Определена роль переводчика в процессе международной коммуникации. Обозначены главные переводческие компетенции, изучение которых необходимо при подготовке будущих переводчиков в контексте межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: международная коммуникация, перевод, межкультурные аспекты, социокультурная компетентность.

Shtepulyak O.S.

Kyiv National University of Culture and Arts

THE INTERCULTURAL ASPECTS OF TRANSLATION AND THEIR ROLE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSLATORS

Summary

The main features of translation as a special type of interlingual and intercultural communication have been analyzed and systematized in the article. The factors affecting the translation as a type of communicative activity have been determined. The main issues and cross-cultural aspects of translation and their role in modern international communication have been defined. The role of the translator in the international communication process has been determined. The key translation competencies which are necessary in the future translators training in view of intercultural communication have been outlined.

Keywords: international communication, translation, intercultural aspects, socio-cultural competence.